

УДК 330.131.7.336.5.658

П.В. Ковалишин

Національний університет "Львівська політехніка"

ПЕРЕДУМОВИ АКТИВІЗАЦІЇ ПОТОКІВ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

© Ковалишин П.В., 2001

Досліджуються передумови збільшення потоків іноземних інвестицій в Україні як на макрорівні, так і на рівні підприємств. Проаналізовано сучасний стан залучення іноземних інвестицій і досліджено рівень оцінки інвестиційної привабливості з позиції донорів. Сформульовано першочергові завдання, які повинні вирішуватись для розширення залучення потоків іноземних інвестицій.

The article is devoted to a research of premises of magnification of streams of the foreign investments in Ukraine both on macrolevel, and at a level of the enterprises. The state -of-the-art of engaging of the foreign investments is analyzed and the level of an evaluation of investment attractiveness from an item of the donors is investigated. The prime problems are formulated which should be decided for the extension of engaging of streams of the foreign investments.

Пріоритетним напрямком виходу народного господарства України з кризи є подолання зтяжної стагнації економіки. Для досягнення цієї мети промисловий сектор України потребує значних інвестицій. Тільки національних інвестиційних ресурсів, заощаджень і державних субсидій є недостатньо. Міжнародні програми економічної й фінансової підтримки сьогодні недостатньою мірою впливають на реструктуризацію промислового сектора. А тому розроблення і прийняття довготермінової політики прямого іноземного інвестування українським урядом повинно стати кардинальним напрямком швидкої і радикальної перебудови промисловості відповідно до конкурентних вимог світової економіки.

Збільшуючи потенціал промислових підприємств і знижуючи залежність України від міжнародних донорів, прямі іноземні інвестиції значною мірою впливають на економічну стабілізацію і на вирішення основних проблеми економіки в країні: скорочення обсягів промислового виробництва, подолання дефіциту засобів для придбання обладнання і технологій, подолання скорочення зайнятості і екологічної загрози, зменшення залежності від імпорту базової продукції.

Визначальним мотивом при інвестуванні як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів є забезпечення належного рівня віддачі від вкладених коштів. Тому інвестори вважено підходять до вибору напрямків і об'єктів інвестування і вкладають кошти тільки в проекти з високою ефективністю та за належної гарантії отримання прибутку.

У світовій практиці інвестування вироблено принципи міжнародної погодженості інтересів респондентів при залученні інвестиції. Такими є:

Правило заснування. Для провайдерів прямих іноземних інвестицій ринки повинні бути відкриті.

Недискримінація. Іноземні фірми не повинні бути обмежені в діяльності дискримінаційними законами, які часто змінюються і пов'язані з політичними змінами.

Національна приналежність. Іноземні фірми повинні вести бізнес за тими самими правилами, що і національні виробники.

Нації не мають переваг. Усі іноземці повинні бути поставлені в однакові умови.

Підтримка держави. Дії уряду, які направлені на погіршення умов інвестування повинні бути зведені до мінімуму.

Врегулювання розбіжностей. Державна система повинна бути відкритою для іноземних інвесторів, що дасть їм можливість вирішувати конфлікти в судовому порядку [1].

За оцінками міжнародних фінансових організацій Україну відносять до категорії країн із середнім рівнем розвитку. Вона має потужний промислово розвинутий потенціал і задовільне соціально-економічне середовище. За рівнем економічного потенціалу Україна входить у десятку розвинених країн Європи, але за ефективністю використання цього потенціалу належить до другої сотні країн світу. Це свідчить про незадовільне управління розвитком підприємств, а також про низький рівень менеджменту державних структур і господарських організацій із залучення інвестицій.

У забезпеченні виходу економіки з кризового стану та її стабільного розвитку вирішальну роль відіграє обґрунтована інвестиційно-інноваційна політика держави. Саме вона визначає реальні джерела, напрямки, структуру інвестицій, здійснення раціональних і ефективних заходів щодо виконання загальнодержавних, регіональних і місцевих соціально-економічних та інноваційних програм, відтворювальних процесів на макро- і мікрорівнях. Зупинимось детальніше на сучасних тенденціях інвестиційних процесів, які відбуваються в Україні.

Внутрішні інвестиції. Характеризуючи інвестиційну діяльність в Україні, беремо до уваги інвестиції як виключно основний капітал, який є їх визначальною складовою. Інформаційною базою для характеристики інвестиційної діяльності є дані Державного комітету статистики України. Так, у 1998 р. уперше за роки незалежності відбулося зростання обсягів інвестицій порівняно з попереднім роком (на 6,1 %), яке продовжилось і у 1999 р., хоча темпи їхнього приросту знизились до 2,9 %. Таке зростання обсягу інвестицій не потрібно сприймати як прояв цілковитого оздоровлення економіки, адже у 1997 р. вони становили тільки 19,7 % рівня 1990 р. (59), а тому згадане зростання в абсолютному виразі становить незначну у макроекономічному вимірі величину.

Отже, можна констатувати тільки певну стабілізацію інвестиційної діяльності без її істотного прогресу. Цю тезу підтверджують результати дослідження норми інвестицій, що визначається відношенням обсягу інвестицій до валового внутрішнього продукту в розрахунку на рік. В Україні цей показник у 1999 р. знаходився на рівні 11,6 %, а у 1998 р. – 11,1 %, тобто залишається сталим протягом двох останніх років. З іншого боку, наводяться дані, що не менше від половини ВВП виробляється в тіньовій економіці, причому ця частка зростає. Відомо, що тіньовий сектор не інвестує, він використовує здебільшого виробничі потужності офіційного сектора, а тому фактична норма інвестицій в економіці України не перевищує 8,5 %, що недостатньо для забезпечення належного економічного зростання, оскільки за таких умов не можна досягти відчутного збільшення обсягів виробництва і зростання сукупної пропозиції.

Важливим моментом для розуміння функціонування інвестиційної сфери в Україні є дослідження зрушень в економічній, галузевій, технологічній, регіональній та інших структурах інвестицій. Майже половину усіх інвестицій 1999 р. (49,2 %) здійснено державними підприємствами, колективними – 42,2 %.

Щодо галузевої структури інвестицій, то усі вони у 1999 р. здійснювалися у транспортну та енергетичну інфраструктуру й зв'язок, паливно-енергетичний комплекс, мета-

лургію, торгівлю, харчову промисловість, виробництво алкогольних напоїв та тютюну. Серед перерахованих галузей немає таких, які б могли позитивно вплинути на зміну неефективної галузево-функціональної структури економіки України.

Технологічна структура інвестицій характеризується співвідношенням величини витрат на активні елементи основного капіталу (машини, устаткування) та на його пасивні, допоміжні елементи. Для економік розвинених країн властивим є прискорений обсяг інвестицій у першу групу, де 70 % інвестицій – це інвестиції у машини і устаткування. В Україні за 1999 р. в загальному обсязі інвестицій частка фактичних інвестиційних витрат на будівельні і монтажні роботи становила 49,0 %. Видатки на придбання машин і устаткування знаходились на рівні 43,7 % загального обсягу інвестицій. За аналогічний період 1998 р. (відповідно 54,4 % та 36,1 %). Як бачимо технологічна структура інвестицій дещо покращилась, що дає підстави сподіватися на певне збільшення виробництва товарів та послуг, але ще не досягла оптимального співвідношення.

Іноземні інвестиції в Україні. Іноземні інвестиції є однією з поширених форм міжнародного руху капіталів, а тому визначною економічною передумовою цього руху є різниця у нормі прибутку, яка може бути одержана в різних країнах світу. Цей процес набув значного поширення і властивий насамперед економічним взаємовідносинам розвинених країн. Ввезення капіталу розглядається цими країнами насамперед як засіб покращання становища платіжного балансу, а також є природним регулятором середнього рівня норми прибутку в країні.

У країнах, що розвиваються, так само, як і в країнах з перехідними економіками, іноземним інвестиціям приділяють особливе значення. Так, в них вбачається додатковий засіб фінансування економічних трансформацій та здійснення структурної перебудови національної економіки, ввезення в країну сучасного обладнання, технологій та запровадження сучасних методів управління підприємствами, прискорення процесів інтеграції у світову економіку, полегшення виходу на зовнішні ринки закупівлі сировини та збуту продукції.

Якщо визначальними чинниками руху капіталів між розвиненими економіками є переважно безпосередні показники прибутковості активів, на експорт капіталу до країн, що розвиваються, та перехідних економік визначальний вплив мають структурні чинники, які характеризують наявність умов для досягнення належної прибутковості активів, що переважно характеризується поняттям "інвестиційний клімат". Загалом можна констатувати, що стан інвестиційного клімату в перехідній економіці є одним із важливих інтегральних показників послідовності та успішності економічної трансформації.

Разом із позитивними ефектами інвестування іноземні інвестиції можуть мати певний негативний вплив. Найголовнішим з них є вивезення прибутків за межі країни, використання дешевих ресурсів (робочої сили, сировини, виробничих фондів) без належної компенсації, посилення тиску на екологію країни-реципієнта. Потрібно усвідомлювати, що прямі іноземні інвестиції виступають для зарубіжних компаній ще одним засобом для завоювання нових ринків товарів та послуг. Окрім того, прямі інвестиції стимулюють імпорт засобів виробництва та сировини й матеріалів, які не виробляються країною-реципієнтом. Отже, позитивний ефект від іноземних інвестицій може бути зовсім незначним, а іноді й нівелюватися в разі неефективного регулювання державою вказаних процесів.

За період із 1992 по 1999 рр. обсяги іноземних інвестицій в економіку України були дуже незначними. У 1999 р. вони становили 3,9 % загального обсягу капіталовкладень. Світовий досвід переконує, що для макроекономічної стабілізації країн із перехідною еко-

номікою та їх інтеграції у світову економіку необхідні темпи зростання ВВП не менше як 5 – 6 % на рік. Своєю чергою, для досягнення цього необхідно забезпечити приріст інвестицій в економіку на рівні 10 – 12 %, а то й 19 – 25 % ВВП. В Україні ВВП тривалий час зменшувався, і у 1999 р. його спад був найменшим і становив 0,4 %. Іноземні інвестиції у 1999 р. становили лише 2,55 % ВВП. Позитивні зрушення спостерігались у 2000 р., чистий приріст обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України становив 583,7 млн. дол. США., що майже в 1,3 раза більше ніж у 1999 р.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, які фактично надійшли в Україну до 1 січня 2001 р., становить 3865,5 млн. дол. США. Основними формами залучення інвестицій були грошові внески – 57,8 % вкладеного обсягу, та внески у формі рухомого і нерухомого майна – 30,3 % та внески цінних паперів – 6,2 % від загального обсягу. Це становить майже 78 дол. США на душу населення.

Рівень привабливості економіки України для іноземних інвесторів є недостатнім і неоднаковим для різних галузей і регіонів. Іноземних інвесторів передусім цікавлять підприємства, які за короткий час можуть забезпечити повернення вкладеного капіталу при досягненні максимальної прибутковості. З огляду на це найперспективнішими в економіці України є галузі: харчова промисловість, в яку було вкладено 21 % загального обсягу іноземних інвестицій, внутрішня торгівля – 15,8 %, машинобудування і металообробка – 12,7 %, фінанси, кредит, страхування, пенсійне забезпечення – 7,1 %, хімічна та нафтохімічна промисловість – 4,5%.

У підприємства колективної форми власності вкладено 71,7 % від загального обсягу іноземних інвестицій, у підприємства, які є власністю інших держав, – 26,6 %, підприємства приватної форми – 0,9 % та державної власності – 0,8 %.

Найреальнішим і найбільш ефективним шляхом для залучення іноземних інвестицій поки що залишається створення спільних підприємств. Більше усіх у СП інвестують США, Німеччина, Росія, Польща, Великобританія, Угорщина. Однак тільки 17 % спільних підприємств за участю іноземного капіталу діють в сфері виробництва, а випуск ними продукції забезпечує тільки 3 % українського ВВП. Дуже слабкий вплив мають підприємства з іноземними інвестиціями на інноваційні процеси

Загальний обсяг інвестицій України в основний капітал у 2000 р. становив тільки 26,7 % від рівня 1990 р. Відношення інвестицій в основний капітал до ВВП за 1991 – 2000 р. р., скоротилося на 61 % і за 2000 р. становило 11 %. У доларовому обчисленні на інвестування у 2000 р. було спрямовано 3,5 млрд. дол. (за розрахункової потреби в інвестиціях на структурну перебудову економіки 200 млрд. дол.).

Структура інвестицій в основний капітал також зазнала значних деформацій. Порівняно з 1990 р. істотно скоротилася частка сільського господарства (більше ніж у шість разів) та будівництва об'єктів соціальної сфери (на 40%). У структурі капіталовкладень у промисловість зросла частка низькотехнологічних галузей: електроенергетики – на 90 %, нафтогазової промисловості – на 124 %, чорної металургії – удвічі, харчової промисловості – на 60 %. Натомість частка машинобудування скоротилася майже у п'ять разів. Привертає увагу той факт, що на фоні зростання загального обсягу інвестицій в основний капітал у 2000 р. (на 11,2 %) спостерігалось подальше погіршення їх структури, що наведено у таблиці [2].

Вагомим джерелом подальшого розвитку національної економіки цілком правомірно розглядати національні інвестиційні ресурси, оскільки інвестиції є істотною детермінантою

економічного зростання кожної країни. Тому умови інвестиційної діяльності в цілому, а також наявні обсяги, джерела і сфери використання інвестиційних ресурсів повинні бути об'єктом постійної уваги урядовців, потенційних іноземних і національних інвесторів.

Оцінюючи процеси функціонування інвестиційної сфери України, потрібно зважувати на наявність таких проблем:

капітальні вкладення займають незначну частку в ВВП;

має місце дефіцит власних інвестиційних ресурсів підприємств;

відсутній дієвий інститут коротко- середньо- та довготермінового кредитування, високими залишаються відсоткові ставки;

недостатньо розвинутий ринок капіталів;

потребують корекції організаційно-правові засади підприємницької та інвестиційної діяльності;

слабко розвинута інфраструктура транспортних, комунікаційних, енергетичних систем;

недосконала амортизаційна політика;

відсутні чіткі пріоритети при здійсненні державної інвестиційної політики.

Динаміка інвестицій в основний капітал*

Показники	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1998	1999	2000
Інвестиції в основний капітал у порівнянних цінах 2000 р., млн. грн.	87415	51243	45965	35623	23119	18033	17449	17519	19481
Інвестиції в основний капітал, % до попереднього року	101,9	63,1	89,7	77,5	64,9	78,0	106,1	100,4	111,2
Норма інвестицій, % від ВВП		17,4	19,8	18,9	17,2	15,4	13,6	13,8	11,8

У 2000 р., в загальному по Україні обсяг інвестицій зріс на 11,1 %, що є найвищим показником за останні 10 років. Підприємствами та організаціями за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 19481,2 млн. грн. капітальних вкладень та введено в дію основних фондів за фактичною вартістю на 17195,5 млн. грн. Таким чином, інвестиції становлять приблизно 11,8 % ВВП, що становить 78,5 % загального фінансового результату підприємств, які отримали прибуток. На інвестиції у промисловості було спрямовано 6,1 % величини вартості виготовленої промислової продукції.

В цілому по Україні інвестиції в основний капітал у 2000 р. здійснювались за рахунок таких джерел:

- власні кошти підприємств – 13169,3 млн. грн. (67, 6 %);
- кошти Державного бюджету – 118856 млн. грн. (6,1 %);
- кошти місцевих бюджетів – 880,7 млн. грн. (4,5 %);
- кошти іноземних інвесторів – 802,2 млн. грн. (4,1 %);
- кошти населення – 1135,8 млн. грн. (5,8 %)

71,8% усіх зазначених коштів вкладено у будівництво об'єктів виробничої сфери.

* Держкомстат України

У 2001 р. за рахунок усіх джерел фінансування передбачається збільшити загальний обсяг інвестицій в економіку України до 25,9 млрд. грн. Це дасть змогу ввести в дію основних фондів на суму 25 млрд. грн., із них виробничого призначення – 163 млрд. грн., проте це становить тільки 5,5 % від загального обсягу зношеної частини основних фондів. Незважаючи на зростання обсягу інвестицій, їх загальний обсяг є недостатнім і не може кардинально покращити економічний стан в країні.

Водночас іноземні інвестиції використовуються нерационально. Проведений аналіз свідчить, що прямі інвестиції вкладались переважно в неперіоритетні галузі економіки. До того ж в 1998 – 1999 рр. інвестиції в Україну надходили переважно у формі цінних паперів, обміну акцій, надання позик та кредитів, у формі рухомого та нерухомого майна, нематеріальних активів (набуття юридичних прав, ноу-хау тощо).

Сьогодні в Україні переважно формуються портфельні інвестиції, в результаті чого інвестори претендують тільки на чисті доходи від акцій чи облігацій. В умовах, які склалися, такі інвестиції непривабливі і неефективні, але за їх допомогою фактично відбувається розкрадання та розпродаж державної власності. Саме на розв'язання проблем розвитку пріоритетних галузей національної економіки повинні бути спрямовані інвестиції.

При формуванні механізму важливою є оцінка результативності впливу інвестицій на розв'язання макроекономічних проблем. До тих завдань, які офіційно визначені пріоритетними для іноземного інвестування в Україні, належать:

1. Розширення обсягів виробництва товарів широкого вжитку з орієнтацією на підвищення рівня життя населення, культури споживання.
2. Структурна перебудова економіки створення сучасної галузевої структури на основі технологічного оновлення виробництва.
3. Подолання залежності України від імпорту стратегічно важливих товарів.

Дослідження, проведені у 1999 р. Світовим банком за проектом “Зміцнення інституційної спроможності ФДМУ”, виявили мотиви іноземних інвесторів в Україні. Аналіз мотивів для іноземних інвесторів в Україні включав визначення істотності для них таких трьох стратегічних чинників залучення інвестицій, як пошук ринків збуту, ресурсів та підвищення ефективності. Відповіді компаній-респондентів визначили пошук ринків збуту як домінуючий чинник прямих іноземних інвестицій в Україні (для 93 % опитуваних це було головним мотивом), в той час як ефективність віддачі капіталу та пошук ресурсів були визнані другорядними.

В умовах, коли структура експортно-імпоротної діяльності зарубіжних прямих іноземних інвестицій фактично дублює сформовану традиційну структуру зовнішньої торгівлі України, без формування і впровадження механізму переорієнтації припливу іноземного інвестування, навіть за умови збільшення їх масштабів, важко сподіватись на подолання залежності України від імпорту.

Отже, через порівняно незначні обсяги іноземні інвестиції сьогодні, по-перше, істотно не впливають на стан національної економіки України, а, по-друге, активно не сприяють розв'язанню завдань, які визначені для іноземного інвестування як пріоритетні. Для розв'язання вищезазначених проблем необхідно значно збільшити загальні обсяги інвестицій, яких, на жаль, в Україні немає.

1. *Graham E. Global Corporations and National Government. – Washington DC, 1996.*
2. *Махмудов О., Найдьонов З., Сменквський А. та ін. Економіка України: проблеми на шляху перетворень. Донецьк, 1999.*